

Nr 166.

Av herr **Domö m. fl.**, om utredning rörande ett planmässigt
ianspråktagande av folkets arbetskraft i händelse
av krig.

Det senaste årets politiska händelser i Europa ha avlöst varandra i snabb och överraskande takt. Takten har angivits av de diktaturstyrda stormakterna. De stora demokratierna ha tvingats in i ett händelseförlopp, där de haft all möda att följa med. Förhållandet kan förklaras med att sannolikt ingen av dessa demokratier önskat de förändringar i Europa, som skett, och inte heller räknat med dem på samma sätt som de länder, vilka önskat dem. Men en förklaring ligger säkerligen även i det demokratiska statsskicket självt. Det innebär ingen underskattning av den demokratiska opinionens rörlighet, då man nödgas konstatera, att ett helt folk icke lika hastigt kan sättas in i de verkliga förhållandena som ett fåtal ledande personer och besluta om därav betingade åtgärder.

För Sveriges del är den utrikespolitiska linjen klar: neutralitet i alla lägen. Men konsekvenserna försvarspolitiskt sett av denna linje äro icke på alla håll lika klart insedda. Det är ingen hemlighet och ingenting som här behöver närmare utvecklas, att denna neutralitet vid ett stormaktskrig, som berör Östersjöbäckenet, icke skulle kunna upprätthållas utan att försvaras. Den utrikespolitiska neutralitetslinjen kräver för att kunna upprätthållas ovillkorligen, att även de försvarspolitiska förutsättningarna för neutralitetens värnande finnas. Om den förra är stabil åtminstone till sin princip, äro de senare däremot labila såtillvida som de följa relationen mellan å ena sidan de påtryckningsmetoder, som kunna finna tillämpning mot oss, och de maktmedel, som stå våra eventuella motståndare till buds, och å andra sidan våra möjligheter att neutralisera dessa.

1936 års försvarsbeslut tillkom under andra försvarspolitiska förutsättningar än de nuvarande. Det avsåg en övergång till den nya ordningen, som för flygvapnet sträckte sig till 1943 och för övriga vapen till 1946. Man räknade sålunda icke med, att krigsfaran redan 1938 skulle bli akut. De svenska stridskrafterna utmättes mot bakgrunden av de militära styrkor, som 1936 funnos eller kunde förutses bli utnyttjade mot oss. Ingen hänsyn togs till den då icke förutsedda ökning i rustningarna och särskilt i de omedelbart stridsberedda styrkornas storlek, som de senaste två åren ägt rum i Europa. Beslutet var dessutom i huvudsak begränsat allenast

till de militära försvarsmedlen och omfattade således icke någon avsevärd förstärkning av de icke-militära försvarsberedelser, som oundgängligen erfordras för att en stat skall kunna utkämpa det s. k. totala kriget.

Sedan 1936 ha vissa kompletteringar av försvarsbeslutet ägt rum. 1937 fastställdes sålunda en lag för det civila luftskyddet, sedermera kompletterad med en förfoganderättslag för dettas behov, och tillfördes länsstyrelserna särskild arbetskraft för krigsförberedelserna — båda åtgärderna en följd av det moderna krigets fordringar. Inför trycket av den s. k. marskrisen 1938 beviljades ett anslag av 70 miljoner främst till materielanskaffning för krigsmakten, varigenom 1936 års försvarsordning i materielhänseende kan snabbare genomföras och även kompletteras. Till mötande av en avspärrning eller inskränkt import har även ett statens reservlager börjat uppläggas av sådana råmaterialer och varor, som icke kunna erhållas inom landet. Slutligen har hösten 1938 efter de kritiska dagarna i september ett antal till ersättningsreserven uttagna vapenföra värnpliktiga inkallats till övning i vapentjänst med vapen för att fylla den stora bristen på luftvärnsutbildat manskap. Härigenom har det första steget tagits till upphävande av den s. k. kategoriklyvningen.

Dessa åtgärder ävensom en del ytterligare av mindre omfattning ha otvivelaktigt stärkt vår försvarsberedskap och äro ägnade att hälsas med tillfredsställelse. Mycket återstår emellertid att genomföra då i närvarande allvarliga läge en sådan krigsberedskap måste skapas, att *landets hela värmkraft snabbt kan uttagas till värnande av vår neutralitet och därmed vår frihet och vårt oberoende*. Offret är stort men till synes ofrånkomligt.

Under de kritiska septemberdagarna befanns den svenska krigsmakten icke vara i ett sådant skick, att den omedelbart kunde sättas in till rikets trygghet. Regeringen företog visserligen i begränsad omfattning militära försiktighetsåtgärder. Dessutom försiggick i de olika departementen under septemberveckorna ett intensivt arbete att förbereda de åtgärder, av legislativ eller administrativ art, som måste kunna omedelbart vidtas, därest kriget bröte ut på kontinenten. Då regeringen onsdagen den 28 september inkallade utrikesnämnden till fredag samma vecka, var den, enligt vad utrikesminister Sandler meddelade i sitt föredrag inför militärföreningen K. H. S. den 2 november 1938, beredd att förelägga nämnden detta komplex jämte en riksdagskallelse. Med tillfredsställelse skall också antecknas, att regeringen efter Münchenmötet beslöt, att en allmän översyn omedelbart skulle ske, med iakttagande av de brister i beredskapen, som nu erfarenhetsmässigt blivit konstaterade. Men om resultatet av denna översyn har i årets statsverksproposition intet meddelats.

Med utgångspunkt från att det nuvarande utrikespolitiska läget inom den närmaste framtiden kan medföra en urladdning, som skulle sätta även den svenska försvarsberedskapen på mycket svåra prov, kunna åtgärderna

för avhjälpande av bristerna i försvarsväsendet uppdelas på i huvudsak tre grupper. Dessa grupper äro:

a) kompletteringar, avseende att anpassa vår försvarsberedskap efter det totala krigets karaktär;

b) åtgärder med verkan inom den närmaste tiden och avseende främst att påskynda genomförandet av 1936 års försvarsbeslut samt att öka våra redan existerande militära stridskrafterns möjligheter att i rätt tid och med utsikt till framgång möta modernt utrustade och utbildade fientliga styrkor; samt

c) åtgärder på längre sikt innebärande kompletteringar i 1936 års försvarsbeslut och avseende främst en anpassning för framtiden av försvarsorganisationen efter de förändringar i det militärpolitiska läget, som ägt rum efter 1936.

I innevarande ögonblick äro de två första grupperna såsom mer *omedelbart* höjande försvarskraften betydelsefullast, även om värdet av de sist nämnda åtgärderna icke får förbises.

Kostnaderna för ett sådant avhjälpande av bristerna i den svenska försvarsberedskapen bliva utan tvivel mycket betydande. De finansiella bördor, som de intensifierade rustningarna lagt på andra länder, tyda på att Europa befinner sig i ett skede, där militärutgifterna på tidigare okänt sätt ingripa i folkens hela livsföring. Vad kontinentens största militärmakt, Tyskland, beträffar kan summan av dess rustningsutgifter icke med vederhäftighet preciseras. Men några andra exempel, hämtade från stater av helt olika typ och politisk inställning, giva en god bild av situationen vid årsskiftet 1938—39.

Kostnaderna för den italienska krigsmakten komma att under 1939 fördubblas och uppgå till cirka 2 miljarder svenska kronor. I England kalkyleras för 1939 med en försvarsbudget på 10 miljarder svenska kronor, d. v. s. 10 procent av hela nationalinkomsten. De engelska försvarsutgifterna ha icke kunnat finansieras med skatter utan lån ha måst tillgripas i sådan omfattning, att ungefär hälften av engelska folkets årliga sparande konsumeras för ändamålet. T. o. m. Schweiz, vars neutrala särställning i föl uttryckligen erkändes av Nationernas förbunds råd, har för 1939 beslutat anslå cirka 330 miljoner svenska kronor till utbyggnad av försvaret. Beslut härom fattades av förbundsförsamlingen den 27 december 1938. I förbundsrådets rapport om saken framhölls, att det för ett fullständigt täckande av dessa utgifter torde bli nödvändigt att av befolkningen begära ett »försvarsoffer».

Genom fjolårets ovan omnämnda beslut om ett 70-miljonersanslag till försvarsberedskapens omedelbara stärkande har också Sveriges folk ådagalagt sin vilja att bringa nödiga offer för den nationella frihetens bevarande. Även årets statsverksproposition upptager betydande anslag för militära ändamål. Men såsom i det följande skall visas äro långt mera genomgri-

pande åtgärder av nöden, om vårt land skall stå rustat att inom en nära framtid möta och uthärda ett europeiskt krigspåfrestningar.

Bland dessa åtgärder må främst nämnas behovet av en bättre *personell* beredskap. Den 1936 fastställda övningstiden för de värnpliktiga är såsom framgår av arméfördelningschefernas rapporter hösten 1938 för kort med hänsyn till de krav, som nuvarande förhållanden ställa på soldatutbildningen. Erfarenheten har givit vid handen, att den är otillräcklig för att ernå det minimiresultat, som under nutida krigföring kräves i fråga om omedelbart fältdugliga linjeförband. De värnpliktiga lära sig sällan hantera sina vapen med sådan säkerhet, att de vinna fullt självförtroende. En ökad tjänstgöringstid är nödvändig ej blott för att skänka truppförbanden och den enskilde soldaten grundligare utbildning utan också för att garantera tillgång på stridsdugliga förband året runt.

Chefen för armén betonar i sin den 15 december 1938 avgivna rapport att en revidering av gällande härordning är ofrånkomlig för att erhålla ett under större delen av året enligt nutida fordringar tillfredsställande beredskapsläge. Tjänstgöringstiden för de värnpliktiga måste ökas och den s. k. kategoriklyvningen upphävas. I samband härmed ifrågasättes av chefen för armén, huruvida icke vissa övningar böra anbefallas för värnpliktiga tillhörande äldre årsklasser i syfte att tillgodose såväl den närmaste tidens beredskapskrav som önskemålen ifråga om en förbättrad utbildning av de enligt 1925 års härordning alltför ofullständigt utbildade årsklasserna. Frågan är emellertid av alltför vittutseende och invecklad beskaffenhet för att kunna lösas på grundval av en enskild motion. Då den med tystnad förbigåtts i statsverkspropositionen, finna vi oss nödsakade hemställa, att Kungl. Maj:t ville till innevarande års riksdag framlägga förslag, som med verkan inom närmaste framtiden tillgodose kraven på beredskap och för framtiden säkerställa utbildningen av de värnpliktiga.

Efter septemberkrisen 1938 har också frågan om en utbyggnad och förstärkning av det civila luftskyddet trätt i förgrunden. Den hittillsvarande ordningen i vårt land på detta område erkännes allmänt vara särdeles otillfredsställande. Något effektivt, i allvarstider funktionsdugligt luftskydd har icke kommit till stånd. Man har fått en organisation, som i stort sett ingenting annat är än en pappersorganisation. Bristerna i det civila luftskyddets organisation och utrustning avhjälpas icke genom de i statsverkspropositionen föreslagna anslagshöjningarna till gasmasker åt den aktiva luftskyddspersonalen. Härför krävas åtgärder av helt annan omfattning. Vi ha i en särskild motion framlagt förslag härom.

Vad som gäller om den personella beredskapen och det civila luftskyddet gäller även på en rad andra områden.

För arméorganisationens del må uppmärksamheten fästas vid att det i nuvarande utrikesläge icke kan vara lämpligt att indraga fästningsbataljonerna i Vaxholm och Karlskrona. I tider, som kräva särskilda ansträng-

ningar för att åstadkomma tillräckligt starka beredskapsstyrkor, är det heller icke försvarligt att årligen undandraga tusentals värnpliktiga utbildning med vapen. De bestämmelser i värnpliktslagen, vilka föranleda den s. k. kategoriklyvningen, böra därför borttagas. För att avhjälpa personalbristen för luftvärnets del föreslå vi uppsättandet av ett nytt luftvärnsregemente. Förslaget härom framlägges i särskild motion.

I fråga om vår flottas stridsvärde kunde under septemberkrisen allmänt konstateras, att de omedelbart tillgängliga svenska krigsfartygen voro relativt sett betydligt underlägsna dem, som funnos 1914. Personalkadrerna voro långt ifrån tillräckliga för att hastigt sätta de upplagda fartygen i stridsdugligt skick. Den rustade delen av kustflottan var alldeles för liten för att genom sin omedelbara stridsberedskap hålla neutralitetsbrytande styrkor borta från våra kuster. En snar och genomgripande effektivisering av vårt sjöförsvaret är alltså ofrånkomlig. Ett första steg i rätt riktning är Kungl. Maj:ts förslag om byggande av två artillerifartyg, vilket av oss hälsas med tillfredsställelse. Men flottan är därutöver i behov av viss nyanskaffning.

Erfarenheten har bekräftat att flottan i 1936 års försvarsordning tilldelades en alltför snäv ram. Det svenska sjöförsvaret torde även erhålla vidgade uppgifter genom de förpliktelser, som torde följa av ålänskonventionen. Ålänksområdet torde bli ett primärt operationsobjekt i händelse av ett krig i norra Europa, såvida icke tillräckliga stridskrafter äro beredda att omedelbart ingripa till försvar för dess neutralitet. Ögruppen såväl som inloppet till Bottniska viken måste försvaras av sjöstridskrafter jämte de fasta batterierna. Härför kräves sjökrigsmaterial med mycket hög beredskap, omfattande såväl artillerifartyg som lätta fartyg och riklig tillgång på minor. Frågan om sjöförsvaret på västkusten är heller icke tillfredsställande löst. Vi ha med utgångspunkt härifrån i särskild motion krävt en förstärkning av sjöförsvaret.

För flygvapnets del fortgår anskaffningen av plan, motorer, fordon och vapen enligt fastställda planer. Men anslagen till övningar och materielns underhåll ha varit så knappa, att de icke medgivit flygövningar i tillräcklig omfattning för att uppnå den höga krigsberedskap, som fordras, om flygförbanden skola kunna hållas beredda att tillräckligt hastigt insättas till vår neutralitets eller självständighets värnande. Under septemberkrisen framträdde skarpt den allvarligaste bristen i 1936 års flygvapenorganisation, nämligen saknaden av tillräckliga reserver av flygmateriel. Bristen på reservmateriel omöjliggör i de flesta fall ett omedelbart uppsättande av fulltaliga förband samt utesluter omedelbar ersättning av förluster i krig. Vi föreslå på denna grund i särskild motion vissa höjningar av de av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen begärda anslagen till flygvapnet.

Nutidens krig äro emellertid icke uteslutande militära företag utan ingripa djupt i hela nationens liv. Deras genomförande hänger lika mycket

på mannen eller kvinnan vid arbetet i hemorten som på soldaten vid fronten. Utöver den militära beredskapen är det därför av utomordentlig betydelse att den ekonomiska försvarsberedskapen är väl förberedd och organiserad. Vi hänvisa i denna del till två särskilda motioner.

Här vilja vi därutöver fästa uppmärksamheten på en trots det kritiska världsläget hittills föga beaktad särskild sida av försvarsberedskapen, nämligen den organisation av folkets alla krafter, som i ett nutida krig blir ofrånkomlig.

Vid mobilisering ryckes en stor del av den manliga arbetskraften bort från sin fredstida sysselsättning och kallas under fanorna. Verksamheten i hemorten får dock därför icke minskas. Även om så kan och måste ske inom vissa företag och yrkesgrenar, är det i stället andra som tvingas arbeta med ökad intensitet. Härtill kommer det civila luftskyddets krav på personal. En genomgripande omplacering av arbetskraften blir följden. För denna ske på måfå och oreglerad blir det lätt farliga luckor i samhällsmaskineriet. Det är av utomordentlig vikt att rätt person kommer på rätt plats och att alla krafter koncentreras och tillvaratagas till sådana arbeten, som ha betydelse för krigets förande och nationens liv under krigstillståndet.

Detta förhållande har medfört, att i många länder lagar om nationens organiserande i krigstid antagits eller förberetts med stadganden bland annat om en allmän tjänsteplikt i händelse av krig, vilken uttages antingen i form av tjänstgöring vid fronten eller som arbete i någon av myndigheterna anvisad befattning i hemorten.

Av stort intresse är den behandling frågan om hela nationens organiserande för kriget fått i England.

Efter septemberkrisen uppstod i England ett allmänt och bestämt krav på försvarslägets förbättrande, så att gränsen för det möjliga i avseende på nationens trygghet snarast blev uppnådd.

Detta mål ansågs på många håll icke möjligt att nå, om man icke anförde någon form av National Service, d. v. s. en alla medborgare (inom vissa åldersgränser) omfattande skyldighet att i fredstid erhålla sådan utbildning och övning, att envar skulle kunna fylla en av statsmakterna anvisad plats och uppgift, därmed bidragande till nationens trygghet.

Hur denna National Service skulle utformas blev givetvis mycket omdebatterat, särskilt som den kom att sammankopplas med frågan om införandet av allmän värnplikt. Man måste å ena sidan garantera, att staten kom att förfoga över det rätta antalet personer för varje tänkbar uppgift. Å andra sidan ville man i minsta möjliga grad inkräkta på den personliga frihet, som anses vara engelsmannens särskilda privilegium. Sammanjämkningen av det förstnämnda kravet och det sistnämnda önskemålet var en för problemets lösning i sin helhet på samma gång viktig och försvärande faktor.

Redan i oktober meddelade Sir Thomas Inskip, minister for the Coordination of Defence, att uppläggandet av ett nationalregister var under allvarligt övervägande. Frågan därom har sedermera överlåtits på The Lord Privy Seal, Sir John Anderson. Denne har vid några tillfällen redogjort för sitt arbete och framlagt sina synpunkter därpå. Det slöseri med folk, som ägde rum 1914—15, skulle icke få upprepas. Därför gällde det bland annat att få tag på alla de pensionerade men ännu arbetsdugliga, som kunde ersätta de yngre i fält utkallade krafterna.

Den 1 december framlade Sir John Anderson i underhuset sin plan för organiserandet av de nationella resurserna till statens tjänst. Denna innebar:

1) omedelbart uppläggande av ett register på frivillighetens grund omfattande manlig och kvinnlig arbetskraft (National Voluntary Register) jämte en vägledande handbok, upptagande bland annat de befattningar av olika slag, vilka ovillkorligen måste hållas besatta i krigstid, samt de kvalifikationer de för dessa befattningar avsedda personerna borde äga;

2) en med registrets uppläggande samordnad rekryteringskampanj avseende 1939 års arbetskraftsbehov;

3) en utvidgning av utbildningsorganisationerna; samt

4) förberedande åtgärder för att inom tre veckor i händelse av krig kunna utfylla registret tvångsvis till ett fullständigt National Register. Detta register skulle upptaga alla, som ha särskilda yrkes- eller tekniska kvalifikationer.

I Frankrike föreligger sedan 11 juli 1938 en lag om nationens organisering för krigstid («Loi sur l'organisation générale de la nation pour le temps de guerre»). Enligt denna skall regeringen redan i fredstid förbereda dels krigsmaktens mobilisering, dels utnyttjandet av alla landets krafter och resurser i krig. Varje minister skall under konseljpresidentens och ministerns för det nationella försvaret ledning vara ansvarig för att hans departement är förberett för sin roll under krig. De militära ministrarnas krav äga prioritetsrätt. Ministern för det nationella försvaret ombesörjer med hjälp av övriga ministrar det civila luftskyddets organisation och har för detta ändamål redan i fred förfoganderätt över viss personal (värnpliktiga och kvinnor, som icke frivilligt anmäla sig, utgöra de främsta undantagen). Denna personal har i krigstid och delvis även i fred (vid övningar) tjänsteplikt i luftskyddet och lydnadsplikt mot luftskyddets funktionärer. Men härjämte kan varje fransman över 18 år, som icke inkallats under fanorna eller tagits i anspråk på motsvarande sätt för annan tjänst, rekvideras av myndigheterna i krigstid till arbete permanent eller för viss tid antingen enskilt eller i administrationen, statliga eller kommunala verk eller i företag, som arbeta i nationens intresse. Hänsyn skall härvid tagas till vars och ens yrke, utbildning, anlag, familjeförhållanden m. m. och början i allmänhet göras med de yngsta. Ersättningen för arbetet bestäm-

mes av den rekvirerande myndigheten efter vissa normer. För detta ändamål skall varje ifrågakommande fransman hålla de lokala myndigheterna underrättade om sin adress, sitt yrke o. s. v. Han kan redan i fredstid erhålla en order för sin tjänst i krig. Då lagen jämställer perioder av utrikespolitisk spänning med krig, torde den åtminstone delvis ha tillämpats under septemberkrisen.

Motsvarande lagar finnas även i andra länder.

Lagar av detta slag äro en följd av det totala kriget och syfta till att tillvarataga all nationens arbetskraft och placera den på de för hela nationen viktigaste och ändamålsenligaste platserna. De kunna antingen endast stadga skyldighet för alla arbetsdugliga medborgare att låta sig registreras med sådana uppgifter, som i krigstid tillåta myndigheterna att till nödvändiga arbetsuppgifter inbjuda därtill lämpliga, eller ock gå längre och även föreskriva allmän tjänsteplikt i krig. I båda fallen — i det förre mindre, i det senare mera rationellt — lösas på en gång frågorna om krigsmaktens, det civila luftskyddets, industriens, administrationens, jordbrukets, sjöfartens m. fl. i krigstid för nationen livsviktiga funktioners personalbehov.

Det synes oss angeläget att även i Sverige med snaraste fatta hithörande spörsmål i ögonsikte. Ingen tvekan bör kunna råda om medborgarens plikt att i ett allvarligt läge underordna sina enskilda intressen under de gemensamma och ställa sin kraft till förfogande på den plats där den bäst behöves. Detta är en konsekvens av det ansvar för det allmänna bästa, som varje medborgare i en demokratisk stat bör bära. Mycket kan också helt visst vinnas genom vädjanden till medborgarnas ansvarskänsla och deras frivilliga insatser. Det är emellertid ej sannolikt, att den rationella omläggning av folkets arbetsliv, den omplacering av arbetskraften, som i ett allvarligt läge blir ofrånkomlig, kan genomföras utan statens ingripande. I varje fall är det att förvänta, att anpassningen efter ett nytt läges krav icke kan äga rum med erforderlig snabbhet, om staten ej ingriper.

Enligt nu gällande bestämmelser äro statens möjligheter att reglera arbetskraftens användning i krigstid ganska begränsade. Krigsmakten får som bekant sitt personalbehov fyllt genom värnpliktslagen. Men även frivilliga, enligt värnpliktslagen icke tjänstgöringsskyldiga, antagas och behövas särskilt för luftvärnsartilleriets i hemorten bemanning. Det civila luftskyddets personal erhålles på frivillighetens väg och kompletteras vid luftskyddstillstånd medelst luftskyddets förfoganderättslag. Industriens, kommunikationernas och administrationens behov av personal tillgodoses delvis genom uppskov för vissa värnpliktiga vid mobilisering och genom undantagsbestämmelser i luftskyddets förfoganderättslag. För mer eller mindre tillfälliga arbeten i krigstid för försvaret kan därjämte arbetskraft erhållas genom rekvisitionslagen.

Dessa olika lagbestämmelser äro emellertid ingalunda ägnade att på

ett effektivt sätt tillgodose alla de behov av arbetskraft, som det i krig kan bli nödvändigt att sörja för. Här må endast erinras om ett synnerligen betydelsefullt verksamhetsområde, nämligen jordbruket, där arbetskraften i krigstid icke på något sätt är säkerställd. Detta är så mycket mera betänkligt som å ena sidan brist på arbetskraft inom jordbruket redan i fredstid förekommer och å andra sidan den jordbruksarbetande manliga ungdomen utgör den övervägande delen av de värnpliktiga och därför vid mobilisering kommer att kallas till militär tjänstgöring. Att få ersättning för de inkallade tillräckligt snabbt för att rädda en skörd, på vilken hela landets välfärd beror, är ett organisationsproblem, som icke kan improviseras och som icke kan lösas med nuvarande bestämmelser. Att motsvarande behov av reglering föreligger även på ett flertal andra områden, därom vittnar den mångfald ofta mycket välmotiverade ansökningar om befrielse från inställelse vid mobilisering, varmed militära och andra myndigheter överhopades under de kritiska dagarna i september. De flesta av dessa ansökningar härstammade från personer och företag med en obestridligt betydelsefull verksamhet i krigstid, men icke fallande under bestämmelserna rörande uppskov och icke heller av sådan art, att dessa bestämmelser lämpligen skulle kunna utvidgas till att gälla dem alla. Samtidigt gjorde emellertid andra personer framställningar om anvisande av arbete i försvarstjänst, vilket kan anföras som bevis för att arbetskraft för ersättning av inkallade finnes.

Det är sålunda angeläget att organisera arbetskraftens tillvaratagande under krigstid, något som med nu gällande lagar och bestämmelser blott i mycket ringa utsträckning och huvudsakligen på frivillighetens väg kan ske. Framför allt blir uppgiften den att sörja för en organiserad ersättning för dem, som genom militär tjänstgöring ryckas från sina vanliga sysselsättningar.

Det är otvivelaktigt fördelaktigast att i förväg fatta det nu antydda problemet i ögonsikte och att omsorgsfullt planlägga de åtgärder, som i krigstid kunna bli erforderliga. Om man på grund av bristande planläggning tvingas att ingripa på måfå, är det för det första att befara att ingripandena icke bli så ändamålsenliga som eljest varit möjligt. För det andra riskerar man — och detta vilja vi särskilt understryka — att ingripandena komma att i onödig grad inkräkta på medborgarnas berättigade anspråk på rörelsefrihet och fritt val av sysselsättningar.

Möjligen är en lagstiftning av den art vi åsyfta av vederbörande myndigheter planerad, ehuru intet därom kommit till allmänhetens kännedom. Det är emellertid icke tillräckligt att en eventuellt planerad lagstiftning antages först då krigsfara föreligger. Planläggningen kan göras effektivare, om däri även ingå åtgärder, som redan under fredstid företagits under allmänhetens medverkan (registreringar, anmälningar o. s. v.) Och det är av synnerligt värde att medborgaren så långt görligt på förhand vinner kän-

nedom om de uppgifter, som i ett krig kunna komma att åvila en och var, och får tillfälle att sätta sig in i dem, så att de ej nödgas i en kritisk tid övertaga göromål, om vilka de sakna varje kännedom.

Vi vilja sålunda förorda vidtagandet snarast möjligt av åtgärder, som, under hänsynstagande i möjligaste mån till medborgarens berättigade anspråk på rörelsefrihet och fritt val av sysselsättningar, möjliggöra, att folkets arbetskraft i händelse av krig planmässigt tages i anspråk för allmänna behov i vidsträcktare mån än gällande lagstiftning avser.

Vid utformningen av dessa åtgärder måste till en början övervägas, i vilken utsträckning man bör räkna med möjligheten av ingripanden tvångsvis gentemot medborgarna. Det bör givetvis eftersträvas att så långt möjligt är genomföra den omplacering av arbetskraft, som kan bli nödvändig, på frivillighetens väg. I sådant hänseende kunna förberedande åtgärder i form av registrering av personer, som äro villiga att vid behov underkasta sig ändrad sysselsättning o. s. v., bli av stor betydelse. Men såsom en yttersta möjlighet läser man icke kunna undgå att för vissa fall räkna med en disposition av arbetskraft utan vederbörandes samtycke. Det är uppenbarligen särskilt angeläget att på förhand överväga för vilka syften och i vilken utsträckning sådana åtgärder böra kunna vidtagas och att förbereda dem så, att de störningar, som genom dem uppkomma, bli så litet kännbara som möjligt.

Det är vidare angeläget att noga överväga, åt vilka organ de ömtåliga uppgifter, om vilka här är fråga, böra kunna anförtros. Det kan starkt ifrågasättas, huruvida det är lämpligt att de helt och hållet handhavas av regering och administrativa myndigheter. Det vore sålunda väl tänkbart, att de åtgärder som befinnas behövliga stundom skulle komma att verka på ett för de enskilda mindre kännbart sätt, om de skedde under medverkan av kommunala organ eller av olika organisationer.

Noggrann eftertanke bör bland annat ägnas åt de olika ersättningsfrågor, som uppkomma då staten, på sätt som här åsyftas, tager medborgerliga krafter i anspråk: i vilken utsträckning den som anlitas bör av statsmedel erhålla ersättning för sitt arbete och för skada som han lidit i samband med att han tages i anspråk för det allmännas räkning, i vilken utsträckning arbetsgivare böra kunna åläggas att bära uppkommande kostnader eller å andra sidan tillerkännas ersättning för förluster de måste vidkännas o. s. v. Det bör nämligen tillses, att vid de ingripanden, som i ett krig kunna visa sig erforderliga, de därmed förbundna ekonomiska förlusterna fördelas på ett sätt, som så långt möjligt är överensstämmer med rättvisa och billighet. Hastiga och planlösa ingripanden kunna i detta hänseende befaras giva grundade anledningar till missnöje; genom en planläggning i god tid bör denna olägenhet i icke ringa mån kunna förebyggas. Även i åtskilliga andra hänseenden är det angeläget att på förhand klargöra vilken rättsställning de personer böra intaga som — frivilligt eller med tvång — tagas i anspråk i olika sysselsättningar.

Till den planläggning, som vi åsyfta, höra också anordningar, som så långt det är möjligt erbjuda den enskilde förmånen av en rättslig omprövning av de frågor, som sammanhånga med ett mot honom riktat in-gripande.

Under alla omständigheter synes för de ovan antydda ersättningsfrågorna en ur rättslig synpunkt betryggande behandling kunna säkerställas. Även i detta avseende lär man genom en planläggning redan i fredstid kunna tillgodose rättssäkerhetens krav bättre än genom improvisationer, som lätteligen kunna bliva godtyckliga.

En lagstiftning av den beskaffenhet vi här antytt skulle vara av stor betydelse som en manifestation av vårt folks vilja att, på det sätt som tidsförhållandena påkalla, taga det fulla ansvaret för rikets väl under ofärdstider. Den skulle tillika giva uttryck åt vår avsikt att även i de allvarligaste lägen i möjligaste mån vidmakthålla de rätts- och frihetstraditioner, som för oss alla framstå som omistliga.

Under erinran att vi i särskilda motioner framställa de yrkanden, som här ej lämpligen kunna inrymmas, och med stöd av vad ovan anförts få vi hemställa,

att riksdagen må i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning och förslag till åtgärder, som under hänsynstagande till medborgarnas berättigade anspråk på personlig rörelsefrihet möjliggöra, att folkets arbetskraft i händelse av krig planmässigt tages i anspråk i den utsträckning rikets försvarsberedskap fordrar.

Stockholm den 23 januari 1939.

Fritiof Domö.

Nils Gabrielsson.

Gustaf Tamm.

J. B. Johansson.

Gustaf Velander.

Karl Wistrand.

M. Svensson.